

BOGAÇ HAN HİKÂYESİNİN KIRGIZ-HAKASLARDAKİ BİR YANSIMASI

(THE STORY OF BOGAC KHAN'S A REFLECTION IN KIRGHIZS-HAKAS)

Özet: Oguz Kagan Destanı'nın içinden süzülüp gelen Dede Korkut Hikâyeleri, Oguzların yeni yurt tuttıkları coğrafyalardaki tarihi olaylardan da etkilenerek bir muhteva kazanmış olmalıdır. Çünkü Dede Korkut'ta değişik Türk bölgelerinde ve kabileleri arasında anlatılan varyantları da görebilmekteyiz ki, mesela bunlardan birisi Bamsı Beyrek (Bey Böyrek) adıyla tanınan Alpamış Hikâyesi aşağı-yukarı bütün Türklerce meşhurdur. İşte biz de burada, onlardan birisi üzerinde durmak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: *Dede Korkut, Bogaç Han, Tulcubay*

Abstract: The stories of Dede Korkut which slipped into Oguz Kagan Epic must have won contents affecting the historical events in areas where Oguz's having chosen for a new place. Because we see the different variants which were told among the different Turkish areas and clans in Dede Korkut and as an example, one of these is Alpamış story called as Beyrek (Bey Böyrek) which is famous among all of Turkish clans. And now, we want to mention about one of them.

Key Words: *Dede Korkut, Bogaç Han, Tulcubay*

Dede Korkut Hikâyeleri de Türk tarihi ve kültürünün vazgeçilmez kaynakları arasındadır. Bu destanların hangi çağlarda teşekkül ettiğine dair muammalar halâ gündemde ise de, bunlarda esasında Oguzların kültürel ve sosyal hayatlarına dair izler ön plana çıkar. Hikâyeler içinde değişik Türk kabilelerine ait bilgilere rastlanılıyor, ama yine muhtevasında özellikle Oguzların hem Hazar'ın doğusunda, hem de batısındaki yurtlarında başlarından geçen olaylar söz konusudur.

Hikâyelerde İslam öncesi ile İslami döneme ait izlere rastlanması, onun teşekkülünün eski Türk yurtlarında, yani Hazar'ın doğusundaki coğrafyada, kadim devirlerde oluştuğunu gösteren önemli delildir. Örf ve adetlerin büyük bir kısmı ile isimlerin arkaikliği buna işarettir. Yine Oguzların Kıpçak, Peçenek vs. gibi Türk uruglarıyla yaptıkları mücadelelere baktığımızda, muhtemelen Azerbaycan ve Anadolu topraklarına gelmeden evvelki bir devreye ait hususlar göze çarpıyor. Batıya göçmeleriyle beraber ön plana çıkan kabile ise Ak

---

* Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.

Koyunlu cemaati olup; bu, yazıya geçirildiği yerin Ak Koyunlu, Kara Koyunlu ve Osmanlı sahası olduğunun ipucudur.

Oguz Kagan Destanı'nın içinden süzülüp gelen Dede Korkut Hikâyeleri, Oguzların yeni yurt tuttıkları coğrafyalardaki tarihi olaylardan da etkilenerek bir muhteva kazanmış olmalıdır. Çünkü Dede Korkut'ta değişik Türk bölgelerinde ve kabileleri arasında anlatılan varyantları da görebilmekteyiz ki, mesela bunlardan birisi Bamsı Beyrek (Bey Böyrek) adıyla tanınan Alpamış Hikâyesi aşağı-yukarı bütün Türklerce meşhurdur¹. İşte biz de burada, onlardan birisi üzerinde durmak istiyoruz.

Dede Korkut Destanlarının birincisini Dirse Han-oglu Bogaç'ın Hikâyesi meydana getirir. Burada anlatılanları hatırlayacak olursa; Bir gün Kam² Kan-oglu Han Bayındır uyanmış, alacalı otağını kurdurmuş, her tarafa ipek halıları döşetmişti. Hanlar Hanı Bayındır Han, yılda bir kere toy verip, Oguz beylerini ağırlardı. Yine toy yapıp, attan aygır, deveden bugra, koyundan koç kestirmişti³. Bir yere ak, bir yere kızıl, bir yere de kara otağ kurdurdu. “Oğlu olanı ak otağa, kızısı olanı kızıl otağa, oğlu ve kızısı olmayanı da kara otağa kondurun; altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyunun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalksın, gitsin. Oğlu, kızısı olmayana Allah lanette bulunmuştur, biz dahi ona uyarız ki, bunu bellesin” dedi.

Oguz beyleri birbir gelip, toplandılar. Meğer Dirse Han denen bir beyin ne oğlu, ne de kızısı vardı. Söylemiş, hanım bakalım ne demiş:

*Salkım salkım tan yelleri estiğinde,
Sakallı boz turgay öttüğünde,
Sakallı uzun baneri banladığında,
Cins atlar sahibini görüp, kişneyince,
Akı, karalı belli olan çağda,
Göğsü güzel koca dağlara gün vurunca,
Bey yiğitlerin, kahramanların,
Birbirine koşulduğu çağda.*

¹ Geniş bilgi için bakınız, S.Gömeç, **Türk Destanlarına Giriş**, Ankara 2009, s.309-313.

² Eski Türkler din adamı manasına “kam” terimini kullanıyorlardı. Devlet adamlarının doğrudan dini işlerle alâkaları olmayıp, zaman zaman istisnai durumlar ortaya çıkabilmekteydi ki, bunlardan birisi Bengü Kagan'dır. Aslında kaganın senede bir kez halkın önünde bütün toplumca kutsal olan bir mekanda kurban ayinine katılması, onun gerçek manada kam olmasını gerektirmez. Bu dini liderlik tamamen semboliktir.

³ Gerek bugün Kök Tengri dinini devam ettiren Türklerde, gerekse müslüman olmuşlarda kurban için en makbul hayvan erkek olanlardır. Bunun için bakınız, S.Gömeç, **Şamanizm ve Eski Türk Dini**, Ankara 2008, s.76-77.

Sabahın aydınlığında, Dirse Han yerinden doğrulup, kalkarak kırk yiğidini beraberine alıp, Bayındır Han'ın sohbetine katılmaya geliyordu.

Bayındır Han'ın yiğitleri Dirse Han'ı karşıladılar ve getirip kara otağa yerleştirdiler. Altına kara keçe döşeyip, önüne kara koyun yahnisinden koydular. “Bayındır Han'ın buyruğu böyledir, beyim” dediler. Dirse Han da; “Bayındır Han benim ne eksikimi gördü; kılıcımdan mı, soframdan mı? Benden aşağı kişileri ak ve kızıl otağa oturttu. Benim suçum neki, kara çadıra kondurdu”, dedi. Onlar da şöyle söylediler: “Hanım, bu kez Bayındır Han'ın buyruğu böyledir. Oğlu, kızı olmayanı Tanrı lanetlemiştir, biz de beddua ederiz, diyor”. Dirse Han yerinden doğrulup; “kalkın yiğitlerim, bu acaiplik ya benden veya hatundandır”, buyurdu. Evine gelince, hatununu çağırıp, konuştu. Görelim hanım ne söyledi:

*“Beri gel başımın bahtı, evimin tahtı.
Evden çıkıp, yürüyünce selvi boylum,
Topuğuna sarılan saçı karalım,
Kurulu yaya benzer, çatma kaşlım,
Çifte badem sığmayan, dar ağızlım,
Güz elmasına benzer, al yanaklım,
Kadınım, direğim, dölüğüm,*

Görür müsün, neler oldu? Bayındır Han bir yere ak, bir yere kızıl, bir yere de kara otağ diktirmiş; oğulluyu ak otağa, kızılıyı kızıl otağa, oğlu, kızı olmayanı kara otağa kondurun, altına kara keçe serin, önüne kara koyun yahnisi getirin, oğlu, kızı olmayana Tanrı beddua etmiştir, biz de ederiz, böyle biline demiştir. Senden midir, benden midir? Tanrı bize bir yiğit oğul vermez nedendir”, diye sordu ve şöyle konuştu:

*Han kızı yerimden kalkayım mı,
Boğazına yapışıp, yakandan,
Ayaklarım altına alayım mı?
Kara çelik, kılıcımı alıp,
Öz gövdenden başını keseyim mi?
Can tatlısını sana bildirip,
Al kanını yere dökeyim mi?
Han kızı sebebi nedir, söyle bana,
Çok gazap ederim, şimdi sana.*

Dirse Han'ın karısı da bakalım ona nasıl cevap vermiş: “Hey, Dirse Han bana gazap etme, incinip acı söz söyleme! Yerinden kalk, ala çadırını kurdur! Attan aygır, deveden bugra, koyundan koç kes. İç ve Dış Oguz'un beylerini

çağır. Aç görürsen doyur, çıplak görürsen giydir⁴. Borçluyu borcundan kurtar. Tepe gibi et yağ, göl gibi kıımız sağdır. Ulu bir toy yap, dilekte bulun. Ola ki bir mübarek kulun duasıyla Tanrı bize topaç gibi bir oğlan verir”.

Dirse Han, kadının sözüyle büyük bir toy düzenledi. Attan aygır, deveden bugra, koyundan koç kestirdi. İç Oguz ve Taş Oguz⁵ beylerini başına topladı. Açları doyurdu, çıplakları giydirdi. Borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yağdırdı, göl gibi kıımız sağdırdı. İnsanlar avuçlarını açarak, dilekte bulundular. Bir ağzı dualının yakarışıyla ve Allahû Tealâ'nın inayetiyle hanımı hamile kaldı. Allah ona bir oğul verdi. Bir müddet sonra oğlan doğdu ve bakılması için dadılara verildi.

At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Her kemikli gelişir, kaburgalı büyür. Oğlan onbeş yaşına girdi. Oğlanın babası Bayındır Han'ın ordusuna katıldı. Bayındır Han'ın bir boğası, bir de erkek devesi vardı. O boğa, kayaları boynuzlasa, un gibi öğütürdü. Bir kere yazın, bir defa da güzün boğa ile bugrayı güreştirirlerdi. Bayındır Han da, yiğit Oguz beyleriyle bu gösteriye bakar, eğlenirdi.

Yine bir yaz boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi de solundan boğayı zincirlerle tutmuşlardı. Meydanın ortasına gelince, onu koyuverdiler. Meğerse Dirse Han'ın oğluyla, üç çocuk daha orada aşık oynuyorlarmış. Boğayı bırakınca, oğlanlara “kaçın” diye bağırıldılar. O üç oğlan kaçtı ama Dirse Han'ın oğlu kaçmadı. Meydanın ortasında bakakaldı. Boğa da oğlana sürdü, geldi. Çocuğu yok etmek istiyordu. Oğlan yumruğunu boğanın alnına kaya gibi dayadı. Boğa arka arka gitti. O tekrar üzerine doğru yürüdü. Çocuk yeniden yumruğunu boğanın başına vurdu, iterek meydanın başına kadar götürdü. Boğa ile oğlan bir müddet boğuştular. Boğanın ağzından çıkan köpükler kürek kemiklerinin üzerine yığıldı. Ne oğlan yenebildi, ne de boğa galip geliyordu. O zaman oğlan şöyle düşündü: “Bir dama direk koysalar, o destek olur, ben bunun alnına niye destek oluyorum”, diyerek yumruğunu çekti, yolundan savuldu. Boğa ayaklarının üzerinde duramadı ve tepe üstü yere yığıldı. Çocuk bıçağına el atıp, boğanın başını kesti.

⁴ Açları doyurmak, çıplakları giydirmek Türk Devletinin başlangıçtan beri en önde gelen sosyal vazifelerinden birisidir. Bunun da son derece çarpıcı örneğini Kök Türk Yazıtlarında görüyoruz. Bakınız, **Köl Tigin Yazıtı**, Doğu tarafı, 29; **Bilge Kagan Yazıtı**, Doğu tarafı, 24.

⁵ İç Oguz, ve Dış Oguz (Taş Oguz) meselesi eski Türk devlet ve kabile teşkilatlanmasının destana aksetmiş şeklidir. Bu bir nev'i sağ kol, sol kol ayrımı olup, bundan öte bir de merkez, yani “ordu” söz konusudur. Oguz Kagan Destanı'na bakıldığında, Oguz'un iki hanımından olan çocukları vardır. Bunlar Üç Ok, Boz Ok şeklinde adlandırılmaktadırlar. Oguz Kagan kurultayda sağ yana Boz Okları, sol tarafa da Üç Okları oturtmuştur ki; Dede Korkut'a göre, Üç Ok, İç Oguz, Boz Ok da Dış Oguz'dur. Bunun yanısıra Dede Korkut Hikayelerinde İç Oguzlar ön plandadırlar.

Oguz beyleri oğlanın başına toplanarak, “aferin” dediler. Sonra, “Dedem Korkut gelsin, bu çocuğa ad koysun, yanına katıp, babasına gitsin ve babasından oğluna beylik istesin, taht alsın” buyurdular. Çağırdılar, Dedem Korkut geldi. Çocukla beraber babasına vardılar. Dede Korkut oğlanın babasına ne söylemiş bakalım:

*“Hey, Dirse Han beylik ver bu oğlana,
Taht ver, o erdemlidir.
Uzun boylu cins at ver, bu oğlana,
Binit olsun, o hünerlidir.
Ağılından onbin koyun ver, bu oğlana,
Şişlik olsun, o erdemlidir.
Ahırından kızıl deve ver, bu oğlana,
Yük taşıсын, o hünerlidir.
Altın tepeli otag ver, bu oğlana,
Gölge olsun, o erdemlidir.
Omuzu kürklü elbise ver, bu oğlana,
Giyim olsun, o hünerlidir.*

Bayındır Han’ın ak meydanında bu çocuk cenk etmiştir, bir boğa öldüren senin oğlunun adı Bogaç olsun. Adını ben verdim, yaşını Allah versin”⁶.

Dirse Han da oğluna beylik ve taht bağışladı. Babasının kırk yiğidini görmez oldu. Onlar da kıskanıp; “gelin bu oğlanı babasına çekiştirelim, belki onu öldürür, yine bizim itibarımız hanın yanında yükselir”, dediler.

Kırk yiğidin yirmisi bir tarafa, yirmi tanesi öbür yana ayrıldılar ve önce yirmisi hana şu haberi getirdi: “Görüyor musun Dirse Han neler oldu? Serpilip, büyümesin senin oğlun hayırsız çıktı. Kırk erini yanına alıp, güçlü Oguz’un üzerine yürüdü. Nerede bir güzel varsa kaçırdılar, ihtiyarların ağzına söğdüler, ak saçlı kadınların sütünü çektiler. Akan duru sulardan haber geçse, yan yatan Ala Dağ’dan haber aşsa, Hanlar Hanı Bayındır’a ulaşsa. Dirse Han’ın oğlu şöyle şöyle yapmış diyeler. Bu şekilde yaşayacağına ölsen daha iyi olur. Bayındır Han seni çağırır, çok kızmıştır. Böyle oğul senin neyine? Öyle oğlun olacağına, öldürsen daha iyi” diye öğütlediler. Dirse Han da; “varın getirin öldüreyim”, buyurdu.

Bu sözler işitilince o namertlerin yirmi tanesi daha gelip, bir dedikodu da onlar anlattılar: “Senin oğlun yerinden kalktı, göğsü güzel koca dağa ava çıktı, sen varken av avladı, kuş kuşladı. Anasının yanına vardı. Al şarabın sertinden içti. Anasıyla anlaşır, babasına kastetti. Senin oğlun nankör çıktı, hayırsız çıktı.

⁶ Eski Türklerde ad verme büyük meclislerde ve merasimlerle oluyordu.

Yan yatan Ala Dağ'dan aşan haber, Hanlar Hanı Bayındır Han'a vardı. Dirse Han'ın oğlunun görülmemiş şeyler yaptığı duyulup, seni çağırdıklarında, Bayındır Han sana eziyette bulunur. Böyle oğul nene gerek, öldürsene", dediler. Dirse Han onlara da, "koşun onu bana getirin, öldüreyim. Böyle çocuk bana lazım değil", diye söyledi.

Bunun üzerine Dirse Han'ın adamları; "biz senin oğlunu nasıl getirelim? Oğlun bizim sözümüzü dinlemez, bizim dediklerimizle buraya gelmez. Yerinden kalk, yiğitlerinin gönlünü al, oğlunun yanına git, onunla ava çık. Kuş uçur, av avla, bu sırada da oğlunu oklayıp, öldürmeye bak. Eğer bu şekilde onu ortadan kaldırtamazsan, bir daha onu öldüremezsin, bunu iyi bil", diye cevap verdiler. Deyiş:

*Salkım salkım tan yelleri estiğinde,
Sakallı boz turgay öttüğünde,
Cins atlar, sahibini görüp, kişneyince,
Sakallı uzun baneri banladığında,
Aklı, karalı belli olan çağda,
Kudretli Oguz'un gelini, kızı süslendiği çağda,
Göğsü güzel koca dağlara gün vurunca,
Bey yiğitlerin, kahramanların,
Birbirine koşulduğu çağda.*

Gün doğarken, Dirse Han yerinden doğruldu. Evladını alıp, kırk yiğidini de yanına salıp, ava çıktı. Av avladılar, kuş kuşladılar. O kırk namerdin birkaç tanesi oğlanın yanına gelerek; "babam, geyikleri kovalayıp, getirsin. Benim önümde tepelesin. Oğlumun at sürüşünü, kılıç sallayışını, ok atışını göreyim. Sevineyim, övüneyim, güveneyim, dedi", diyerek, ona yalan söylediler. Çocuk ne bilsin. Geyiği kovalayıp, getiriyor ve babasının önünde vuruyordu. "Babam at koşturuşuma baksın, övünsün, ok atışıma baksın, güvensin, kılıç çalışıma baksın, sevinsin" demekteydi. O kırk hain; "Dirse Han görüyor musun oğlanı? Kırda, bayırda geyiği kovalayıp, senin önüne getiriyor. Geyiğe atıyorum deyip, okla seni öldürür. Çocuğun seni öldürmeden, sen onu yok et", diye söylediler.

Oğlan geyiği kovalarken, babasının önünden geçip, gidiyordu. Dirse Han sert yayını eline aldı. Üzengisinde dikildi, yayını gerdi ve doğrultup, savurdu. Oğlanın iki kürek kemiğinin arasından vurarak, yıktı. Baktı, ok isabet etmiş, al kanı fişkırıp, koynuna dolmuştu. Çocuk atının boynundan süzülerek, yere düştü. Dirse Han oğlunun üzerine kapanmak istediye de, o alçak adamları buna izin vermediler, o da atını döndürüp, karargâhına doğru yola çıktı.

Dirse Han'ın hatunu, çocuğunun ilk avı olması şerefine attan aygır, deveden bugra, koyundan koç kestirdi. "Avcı Oguz beylerine ziyafet vereyim",

dedi. Yerinden kalkıp, kırk güzel kızı beraberine alarak, Dirse Han'ın yanına gitti. Başını kaldırdı, Dirse Han'ın yüzüne baktı. Sağına, soluna göz gezdirdi, fakat oğlunu göremedi. Bağı ağrıdı, yüreği titredi, kara gözlerine kanlı yaş doldu. Dirse Han'ı çağırıp, bakalım ne söyledi:

*Beri gel, başımın bahtı, evimin tahtı.
Han babamın güveyisi, hatun anamın sevdiği.
Babamın, anamın verdiği, göz açıp da gördüğüm,
Gönül verip, sevdiğim Dirse Han!
Yerinden kalkıp, doğruldun,
Yelesi kara, Kazılık atına bindin,
Alnı güzel, koca dağa ava çıktın,
İki gittin, bir gelirsin, yavrum hani?
Kara gecede bulduğun oğul hani?
Çıksın benim görür gözüm, Dirse Han kötü seğrir.
Kesilsin oğlanın süt emdiği damarım, kötü sızlar.
Sarı yılan sokmadan, akça tenim, kalkıp, şişer.
Yalnızca oğul görünmez, bağırim yanar.
Kuru kuru çaylara su saldım,
Kara elbiseli dervişlere, adaklar verdim.
Aç görsem doyurdum, çıplak görsem, giydirdim.
Tepe gibi et yığdım, göl gibi kımız sağdırdım.
Dilek ile bir oğlu zor buldum.
Yalnız oğul haberini Dirse Han, söyle bana!
Karşı yatan ala dağdan, bir oğul uçurdunsa, söyle bana!
Taşkın akan sudan, bir oğul akıtınsa, söyle bana!
Arslanla, kaplana bir oğul yedirdinse, söyle bana!
Kara donlu, kötü dinli, kafire, bir oğul aldırđınsa, söyle bana!
Han babamın katına varayım.
Paralanıp, cins atımdan inmeyince,
Yenim ile al kanımı silmeyince,
Kol, bacak olup yerüstüne düşmeyince,
Yalnız oğul yollarından dönmeyeyim.
Yalnız oğul haberini Dirse Han, söyle bana.
Kara başım kurban olsun, bugün sana!*

Deyip, feryat, figan ile ağladı. Bunların üzerine Dirse Han hatununa cevap vermedi. O, kırk alçak; “oğlun sağdır, esendir, avdadır. Nerde ise bugün, yarın gelir. Korkma, kaygılanma, bey sarhoş olduğundan cevap veremez”, dediler.

Dirse Han'ın hanımı, dayanamadı. Kırk selvi boylu kızı yanına aldı. Cins atına binip, çocuğunu aramaya gitti. Kışın, yazın karı erimeyen Kazılık Dağına geldi. Aşağıdan yukarıya doğru koşarak, çıktı. Bir de baktı ki; derenin birisinin

içerisinde karga ile kuzgun inip, çıkarlar. Konup konup, kalkarlar. Atını ökçeleyip, o tarafa yürüdü. Meğer oğlan orada yıkılıp, kalmış. Kargayla, kuzgun kan gördüğünden üstüne konmak istiyordu. Çocuğun iki köpeği vardı, onlar da karga ile kuzgunu kondurmayıp, kovalıyorlardı. Oğlan oraya düştüğünde boz atlı Hızır ona görünmüştü. Üç defa yarasını eliyle sıvazladı: “Bu yaradan korkma çocuğum, bu yüzden ölmeyeceksin. Dağ çiçeğiyle, ananın sütü sana merhemdir”, diyerek kaybolmuştu.

Bogaç’ın anası ona doğru koştu. Gördü ki oğlu al kanlara bulanmış, yatıyor. O zaman oğluna ne söyledi, bakalım:

*Kara gözlerini uyku bürümüş, aç oğul!
Oniki kemiğin kırılmış, topla oğul!
Tanrının verdiği tatlı canın gezmekte, yakala oğul!
Vücudunda can var ise, oğul haber ver bana,
Kara başım kurban olsun oğul sana.
Akar senin suların Kazılık Dağı, akarken akmaz olsun.
Biter senin otların Kazılık Dağı, biterken bitmez olsun.
Koşar senin geyiklerin Kazılık Dağı,
Koşarken koşmaz olsun, taş kesilsin.
Ne bileyim oğul, arslandan mı oldu,
Yoksa kaplandan mı oldu, ne bileyim oğul?
Bu kazalar sana nerden geldi?
Vücudunda can var ise, oğul haber ver bana,
Kara başım kurban olsun oğul sana.
Ağzındaki dil ile birkaç şey söyle bana.*

Bunları söyleyince, çocuk işitti. Başını kaldırarak, birden gözlerini açtı. Anasının yüzüne baktı. Söylemiş, görelim ne söylemiş:

*Beri gel ak sütünü emdiğim kadın ana,
Ak pürçekli, izzetli canım ana.
Akan suları lanetleme,
Kazılık Dağının günahı yoktur.
Biten otlarını lanetleme,
Kazılık Dağının günahı yoktur.
Koşan geyiklerini lanetleme,
Kazılık Dağının günahı yoktur.
Arslanıyla, kaplanlarını lanetleme,
Kazılık Dağının günahı yoktur.
Beddua edersen, babama et.
Bu suç ve günah babamındır.*

Oğlan yine Şöyle devam etti: “Anacığım ağlama, bu yara yüzünden ölmeyeceğim, korkma. Boz atlı Hızır yanıma geldi ve üç kere yarımı sıvazladı. Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği ve ananın sütü sana merhemdir”, dedi. Bunu anlatınca kırk güzel kız dağıldılar, dağ çiçeği topladılar. Kadın memesini bir sıktı süt gelmedi, bir daha denedi yine olmadı. Üçüncü kez zorlayınca kanla karışık süt aktı. Dağ çiçeği ile sütü çocuğun yarasına sürdüler. Onu ata bindirip, yurda döndüler. Oğlanı Dirse Han’dan saklayıp, hekimlere emanet ettiler.

At ayağı çabuk, ozan dili çevik olur. Çocuğun yarası kırk günde iyileŐti, sapasağlam hale geldi. Ata binip, kılıç kuşanmaya başladı. Av avlayıp, kuş kuşlar oldu. Dirse Han’ın bunlardan haberi yoktu, oğlunu öldü biliyordu.

O kırk namert bunu öğrenince, ne yapalım diye birbirlerine danıştılar: “Dirse Han oğlunu görürse, bizi sağ bırakmaz, hepimizi kırar. Gelin, Dirse Han’ı turalım, el ve ayaklarını bağlayıp, boğazına da ip geçirip, kafir illerine yönelim”, diyerek; Dirse Han’ı tutukladılar. Ak ellerini arkadan bağladılar. Kıl sicimi boynuna geçirdiler. Vücutundan kan çıkıncaya kadar dövdüler. Han yayan, onlar atlı olarak yürüdüler, birlikte kalabalık kafir memleketlerine gittiler. Onun esir olduğundan Oguz beylerinin bile haberi yoktu.

Meğerse Dirse Han’ın hanımı bunu duymuş. Oğluna bu durumu söylemiş, bakalım ne demiş: “Görür müsün ey oğul, neler oldu? Sarp kayalar oynamadı, yer oyuldu. Yurtta düşman yokken, babanın üstüne düşman geldi. Babanın yoldaşı olacak kırk alçak onu tuttular, ellerini ardından bağladılar, ak boynuna ip doladılar. Kendileri atlı, babanı yayan yürüttüler. Onu alıp, kafir ülkelerine yöneltiler. Han oğul kalk, yerinden doğrul. Sen de kırk yiğidini yanına al. Babanı o kırk hainden kurtar. Yürü oğul, baban sana kıydıysa da, sen babana gel kıyma”.

Çocuk anasının sözünü kırmadı. Bogaç Beg yerinden kalktı; kara çelikten kılıcını beline kuşandı, ak kirişli sert yayını eline aldı, altın mızrağını kavradı, Değerli atını tutturdu, bir hamlede bindi. Kırk arkadaşıyla birlikte babasının peşinden koşturdu. O alçaklar da bir yere konmuşlardı. Al şarabın en keskinini içiyorlardı. Bogaç Han oraya yetişti. Bu kırk hain onu gördü ve Şöyle dediler: “Haydi şu yiğidi de turalım ve ikisini birarada kafire ulaştıralım”. Bunun üzerine Dirse Han; “Kırk yoldaşım aman. Tanrı’nın birliğine şüphe yoktur. Benim elimi çözün. Uzun kopuzumu elime verin. Onu döndüreyim. O vakit ister beni öldürün, ister sağ koyun”, dedi. Elini çözüp, kopuzunu uzattılar. Dirse Han bu gelenin oğlu olduğunu halâ bilmiyordu. Ne söyledi görelim:

*Boynu uzun cins atlar giderse benim gider,
Senin de içinde bineğin varsa, gel bana söyle.
Savaşmadan, kapışmadan alayım, dön geri.*

*Ağıllardan onbin koyun giderse benim gider,
 Senin de içinde şişliğin varsa, gel bana söyle.
 Savaşmadan, kapışmadan alayım, dön geri.
 Develerden kızılları giderse benim gider,
 Senin de içinde yükletin varsa, gel bana söyle.
 Savaşmadan, kapışmadan alayım, dön geri.
 Altın başlı otağlar giderse benim gider,
 Senin de içinde çadırın varsa, gel bana söyle.
 Savaşmadan, kapışmadan alayım, dön geri.
 Ak yüzlü, ela gözlü gelinler giderse benim gider,
 Senin de içinde nişanlın varsa, gel bana söyle.
 Savaşmadan, kapışmadan alayım, dön geri.
 Ak sakallı kocalar giderse benim gider,
 Senin de içinde baban varsa yiğit, gel bana söyle.
 Savaşmadan, kapışmadan kurtarayım, dön geri.
 Benim için geldinse, oğlumu öldürmüşüm,
 Yiğit sana bunun günahı yok, dön geri.*

Oğlan da babasına bakalım ne söyledi:

*Boynu uzun cins atlar giderse senin gider,
 Benim de içinde binetim var, bırakmam o kırk namerde.
 Develerden kızılları giderse senin gider,
 Benim de içinde yükletim var, bırakmam o kırk namerde.
 Ağıllardan onbin koyun giderse senin gider,
 Benim de içinde şişliğin var, bırakmam o kırk namerde.
 Ak yüzlü, ela gözlü gelinler giderse senin gider,
 Benim de içinde nişanlın var, bırakmam o kırk namerde.
 Altın başlı otağlar giderse senin gider,
 Benim de içinde çadırın var, bırakmam o kırk namerde.
 Ak sakallı kocalar giderse senin gider,
 Benim de içinde akli şaşmış, şuuru yitmiş koca babam var.
 Bırakmam o kırk namerde.*

Bogaç Han, kırk yoldaşına mendil salladı, el etti. Kırk yiğit Türkmen atlarını sürüp, oğlanın etrafında toplandılar. O, bu adamlarını yanına aldı, atı üzerinde vuruştı. Kiminin boynunu kesti, kimini tutsak yaptı. Babasını kurtarıp, geri döndü. Dirse Han, oğlunun sağ olduğunu anladı. Hanlar Hanı Bayındır Han, çocuğa beylik ve taht verdi. Dedem Korkut boy boyladı, soy soyladı, bu Oguz-nâme'yi düzdü, şöyle dedi:

*“Onlar da bu dünyaya geldi, geçti,
 Kervan gibi konu, göçtü.*

*Onları da ecel aldı, yer gizledi.
Fani dünya yine kaldı.
Gelimli, gidimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya.*

Kara ölüm geldiğinde geçit versin. Sağlıkla, akılla devletini Hâk artırsın. O övdüğüm yüce Tanrı yardımında bulunsun”.

“Dua edeyim hanım: Kara dağların yıkılmasın. Gölge veren ulu ağacın kesilmesin. Coşkun akan güzel suyun kurumamasın. Kanatlarının ucu kırılmasın. Ak-boz atın koşarken sendelemesin. Savaşırken kara çelik kılıcın çentilmesin. Dürter iken güzel kargın parçalanmasın. Ak saçlı ananın yeri cennet olsun. Hâkk’ın yandırdığı ışığın sönmemesin. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin”⁷.

Dirse Han-oglu Bogaç’ın Hikâyesi bu şekilde hatırladıktan sonra, gelelim Kırgız-Hakaslardaki Tulcubay’ın boğa ile güreşmesine:

Kırgızların yaşadığı topraklarda birgün, böğürdüğü zaman evleri ve ağaçları deviren bir kök boğa zuhur etmiş. Bu boğanın, Kırgız hanının ordusuna yaklaştığı haberi duyulunca, han Tulcubay adlı beyini çağırdı. Bu cesur yiğit, boğa ile güreşmek üzere meydana çıktı. Yedi gün birbirleriyle boğuştular, ama sonunda boğa yenildi ve öldü. Onun cesedi bir taşla dönüştü. Onların güreştiği yerdeki (bugün Hakasya’daki Aksaba bölgesi) bütün dağlar, taşlar parçalanmış, ağaçlar yıkılmış ve her taraf tarla gibi sürülmüştü. Kırgız hanı kendisine pek çok mükâfat önerdiyse de, kahraman Tulcubay hiçbirini almadı. Eve dönüş yolunda, boğanın açtığı yaralardan dolayı Tulcubay da öldü. İşte Kırgız Türklerinin bu güçlü yiğidinin vefatını duyan Mogollar, onların üzerine bir akın yaparak, Kırgız ülkesinin her tarafını kolayca ele geçirip, onları yurtlarından kovarak, Törbet yurduna götürdüler.

Mogollarla girişilen bu savaşta Tulcubay’ın karısı Sagırkaya Dağındaki bir mağaraya saklanmış idi. Bu sırada o hamiledir ve fazla bir zaman geçmeden iki oğul dünyaya getirdi. Birine Çabıcak, diğerine de Çabınday adını verdi. Bu çocuklardan bugünkü Hakaslar arasındaki Kırgız aşireti türedi. Tulcubay’ın asil atı da Törbet bölgesine götürülmüştü. Onun kaçmasını istemeyen Mogollar, ayaklarına demirden bir köstek taktılar. Fakat o bu engele rağmen kendi ülkesine kaçmayı başardı ve Oglaktı Dağına gitti. Su içmek için bir dere kıyısına indiğinde Koyballardan bir oymak olan Haydınglar onu gördüler. Ata sessizce yaklaşarak, oklayıp etini yediler. Ama Haydınglar da bu kutlu atı

⁷ Dirse Han-oglu Bogaç’ın Hikâyesi için bakınız, Gömeç, **Türk Destanlarına...**, s.320-335.

öldürdüklerinden dolayı cezasını çektiler. Hepsi çiçek hastalığına tutularak, kırıldılar⁸.

Dirse Han'ın başından geçenler, Bogaç'ın doğumu ve büyümesi hadisesi anlaşıldığı gibi Tulcubay'ın hikâyesinde yoktur. Elbette Dede Korkut, işlenmiş mükemmel bir edebiyat şaheseridir. Muhtemelen Tulcubay çok sonraları yaşamış bir kişi ve bu hikâyede sembolize edilen de Mogollarla olan mücadeledir.

Tulcubay, boga ile yaptığı güreş sonucunda aldığı yaralardan ötürü ölür. Ama Bogaç Han'ın başından pek çok macera daha geçer ve nasıl öldüğü de belli değildir. Tulcubay'ın vefatının ardından, rivayette atı ön plana çıkar ki, tıpkı Bogaç Han'ın yoldaşlarının ona kurduğu tuzak gibi, Koyballar da bu ata hainlik yapmışlar ve bunun cezasını da hastalanarak çekmişlerdir.

Esasında bizim amacımız bu iki hikâyeye arasındaki bütün farklılık veya aynılıkları göstermek değildir. Bunu yapacak uzmanlarımız mevcut. Biz, Türk dünyasında benzer hikâyelerin anlatıldığına ve bunlardan birisinin de Bogaç Han Destanı olduğuna işaret etmek istedik.

“Bogaç Han Hikayesinin Kırgız-Hakaslardaki Yansıması”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 32/93, İstanbul 2010

---

⁸ Bakınız, V.Ya.Butanayev-I.I.Butanayeva, **Hakaskiy Istoriçeskiy Folklor**, Abakan 2001, s.71-72.